

Scenariusz katechezy w klasach ponadgimnazjalnych (wiek 16-19) PAMIĘĆ O ZNISZCZONEJ ŚWIĄTYNI

1. Wprowadzenie

Jednym z pozytywnych wyznaczników cywilizacji europejskiej jest tolerancja dla religii odmiennej od tej przeważającej w danym państwie czy regionie. W dwudziestym wieku jednak wydarzyły się procesy polityczne, które wzięły na sztandary walkę z symbolami religijnymi. W bolszewickiej Rosji i republikańskiej Hiszpanii mordowano duchownych i burzono świątynie; pod koniec wieku w krajach postkomunistycznej Jugosławii wszyscy wystąpili przeciw wszystkim; w 2005 roku zapłonęły przedmieścia Francji, gdzie wrogość najprościej okazać pałac kościoł, meczet, czy synagogę. Jednak w Europie naznaczonej hitlerowskim faszyzmem zdarzył się jeden dzień, a właściwie noc, gdy jednocześnie zapłonęły żydowskie synagogi. Zniszczono ich wtedy blisko 300 na terenie całych ówczesnych Niemiec (dziś te miejsca leżą na terytoriach pięciu różnych krajów: Niemcy, Austria, Czechy, Polska, Rosja). Warto skupić uwagę na tym dniu, by przypominając tamtą zbrodnię wychowywać postawy gwarantujące, że coś podobnego już nigdy nie ma prawa się powtórzyć. Ktoś powiedział: „Tam gdzie płoną książki, wkrótce podpala się świątynie i wreszcie pali się ludzi”. I tak się stało: płonące synagogi w Niemczech stały się zapowiedzią obozów zagłady z komorami gazowymi i krematoriami.

W 2005 roku najwyższe instancje europejskie (ministrowie edukacji UE) i światowe (ONZ) zaproponowały daty obchodzenia dnia Holokaustu: 19 kwietnia (dzień wybuchu powstania w getcie warszawskim 1943 r.) w szkołach ma posiadać interdyscyplinarny wymiar wychowawczy a 27 stycznia (dzień wyzwolenia KZ Auschwitz-Birkenau w 1945 r.) ma być w całym świecie dniem pamięci o zbrodni dokonanej na Żydach w XX w. Kościół katolicki od 1997 r., w przededniu tygodnia modlitw o jedność chrześcijan, 17 stycznia obchodzi dzień dialogu z judaizmem. Wydaje się, że data pogromu tzw. „nocy kryształowej” 9-10 listopada 1938 r. może stać okazją, by wszyscy chrześcijanie w Europie wraz z Żydami (a kto wie czy z czasem także nie z muzułmanami i wyznawcami innych religii, światopoglądów i kultur) uczyli się wzajemnego szacunku, poznawali swoje obyczaje i duchowość, wyrażali solidarność w sytuacji nietolerancji i agresji.

1.1. Historia

W hitlerowskich Niemczech antysemitka ideologia nie posługiwała się często argumentem religijnym. Dawno minęły czasy krucjat, które po drodze do ojczyzny proroków i Jezusa z Nazaretu, prześladowały Żydów w nadreńskich miastach. Rasizm według Hitlera i jego ideologów skupił się na Żydach jako wrogach narodu „nadmudzi” na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej, politycznej i kulturowej. Kolejne etapy eliminacji Żydów niemieckich z życia publicznego znaczą akty prawne z wiosny 1933 i jesieni 1935 (ustawy norymberskie). Zanim jednak przystąpiono do systematycznej biologicznej eksterminacji Żydów niemieckich i z wszystkich krajów okupowanej Europy w 1942 roku, struktury polityczno-partyjne i państwowe III Rzeszy dokonały masowego pogromu, w którym w sposób symboliczny zaatakowano miejsca kultu żydowskiego, sklepy, biura, domy i szkoły należące do wspólnot żydowskich na terenie całego kraju. Aresztowano ok. 25 000 osób i deportowano do więzień i obozów koncentracyjnych. Duża część więźniów mogła jeszcze doświadczyć powrotu na wolność. Jednak już ok. 100 straciło życie podczas ekscesów tej jednej nocy.

Nocą z 9 na 10 listopada 1938 roku, według oficjalnej propagandy w odwecie za zabójstwo dyplomaty niemieckiego w Paryżu, uderzono jednocześnie w kręgosłup ekonomiczny Żydów i w serce ich tożsamości religijnej. Ogień nad synagogami stał się złowrobną zapowiedzią innego całopalenia (gr. holokauston), „przemysłowej” zagłady prawie 6 milionów Żydów. Rozbite szyby sklepów i domów stały się okazją do szyderczego określenia w hitlerowskich mediach: Reichskristallnacht („noc kryształowa Rzeszy”). W następnych dniach spalone domy modlitwy zostały rozebrane (na koszt gmin żydowskich!) a grunty wywłaszczone. Cmentarze z kaplicami często pozbawiano nagrobków i zamieniano na inne cele publiczne. Ten listopadowy pogrom, ze względu na niszczone, bezczeszczone, rabowane synagogi ze świętymi księgami może być nazywany „dniem płonących prorocत्व”. Po „nocy kryształowej” Żydom w Niemczech dopisywano w dokumentach imiona identyfikujące narodowość: mężczyznom „Israel” a kobietom „Sarah”.

Szczególnym znakiem tego pogromu były udział, przyzwolenie na rabunek i dewastację oraz praktyczna obojętność sąsiadów, współobywateli na działania nazistów spod znaku swastyki. Tylko sporadyczne protesty przedstawicieli Kościołów chrześcijańskich (np. biskup von Gallen) brały w obronę wobec władz żydowskie ofiary prześladowań. Ten prawie powszechny brak solidarności był użyteczną wskazówką dla liderów III Rzeszy dla bezkarnej (do czasu) realizacji ich nieludzkiego planu zagłady Żydów, która rozpoczęła się od zamachu na „żydowskiego Boga”...

1.2. Podstawowe pojęcia

Izrael – drugie imię biblijnego patriarchy Jakuba, ojca 12 synów (pokoleń narodu wybranego, także zwanego Hebrajczykami lub Żydami); nazwa historycznego państwa w Ziemi Izraela (ponownie od 1948) i narodu żydowskiego we współczesnym świecie. Słowo „Żyd” w języku polskim pojawiło się prawdopodobnie we wczesnym średniowieczu wraz z przybyłymi z zachodu Żydami nadreńskimi, gdzie niemieckie „Jude” wymawiano na sposób francuski.

Judaizm (albo religia Mojżeszowa) – religia Żydów oparta na objawieniu Bożym (hebrajska część Starego Testamentu) i na tradycji ojców, mędrców spisanej w Talmudzie z późniejszymi elementami kabały, chasydyzmu, haskali (oświecenia).

Synagoga – od greckiego: zgromadzenie (hebr. bet ha-kneset) – miejsce zgromadzeń modlitewnych Żydów w diasporze, czyli rozproszeniu (poza Jerozolimę, gdzie od ok. 960 r. przed Chr. do 70 r. n. e. istniała świątynia); współcześnie synagogi są miejscem kultu żydowskiego w powiązaniu z nauczaniem i sądownictwem religijnym.

Holokaust – grecki termin (ang. holocaust) nazywający religijną ofiarę całopalną, używany od lat '50 XX w. (Elie Wiesel) dla nazwania zbrodni ludobójstwa na Żydach europejskich; ostatnio coraz częściej stosuje się także hebrajski termin „szoa” – zagłada, katastrofa, ukazujący żydowską perspektywę tragedii i niereligijny aspekt mordu dokonanego przez hitlerowców i ich współpracowników.

Kirkut – w języku jidysz cmentarz żydowski z nagrobkami (macewami); według tradycji rabinicznej cmentarz istnieje na wieki (aż do przyjścia Mesjasza i zmartwychwstania), stąd nie wolno naruszać miejsc wiecznego spoczynku pod żadnym pozorem.

Tisza be-Aw (hebr. Dziewiąty dzień miesiąca Aw) – dzień postu i pokuty w kalendarzu żydowskim przypadający na przełomie lipca i sierpnia obchodzony dla upamiętnienia zburzenia świątyni jerozolimskiej przez Babilończyków (586 przed Chr.) i Rzymian (70 r. n.e.).

Szabat – siódmy dzień tygodnia w tradycji żydowskiej; największe święto tej religii, kiedy oddaje się cześć Bogu Stwórcy w domu (studium Biblii i tradycji) i w synagodze (modlitwa wspólnotowa i indywidualna), poświęca czas dla rodziny i dla siebie. Powstrzymanie się od prac niekoniecznych i od podróży wyraża zaufanie we wszechmocną opiekę Bożą.

1.3. Uzasadnienie tematu

Przypominanie pogromu „nocy kryształowej” ma na celu skupienie uwagi młodzieży na potrzebie kształtowania własnej tożsamości religijnej i obywatelskiej. Przywołanie faktów sprzed kilkudziesięciu lat ma pokazać, że negacja Boga poprzez „ubóstwienie” własnego narodu, klasy społecznej, wspólnoty religijnej, partii prowadzi do zaprzeczenia prawa do życia innych ludzi. Poznanie elementów żydowskiej tradycji religijnej (znaczenie synagogi, cmentarza, modlitwy) ubogacza chrześcijanina i pozwala mu lepiej rozumieć własną tożsamość i wspólne korzenie biblijne „religii Abrahamowych”. Zainteresowanie tematem palonych synagog w sposób praktyczny wypełnia wielokrotne apele Jana Pawła II i Benedykta XVI do pojednania, dialogu, solidarności chrześcijan i Żydów.

2. Cele lekcji

- 2.1. Poznanie wydarzenia pogromu tzw. „Nocy Kryształowej” (9-10.11.1938) i jego symbolicznego znaczenia.
- 2.2. Wychowanie do szacunku dla miejsc kultu własnego i cudzego.
- 2.3. Obudzenie inicjatywy upamiętnienia i opieki nad miejscami synagog i cmentarzy żyd. (innych świątyni i cmentarzy) we własnym środowisku.

3. Zastosowane metody

- 3.1. Indywidualne przygotowanie danych, podstawowej terminologii, tekstów i map (podział na grupy).
- 3.2. Elementy wykładu (wprowadzenie: podst. fakty i terminologia) – katecheta i współpracownicy.
- 3.3. Praca z mapą, z tekstem historycznym, z Biblią (grupy prezentują informacje).
- 3.4. Dyskusja/ rozmowa o faktach i poglądach – moderuje i podsumowuje katecheta.
- 3.5. Modlitwa (recytacja psalmu).

4. Środki dydaktyczne

- 4.1. Mapa polityczna Europy w 1939 r. i mapa aktualna RP z zaznaczonymi terenami należącymi przed 1939 r. do III Rzeszy.

- 4.2. Mapa aktualna regionu/plan miasta z zaznaczonymi istniejącymi i zniszczonymi żydowskimi i innymi miejscami kultu [przygotowana we współpracy z historykiem i geografem].
- 4.3. Foto. synagogi, cmentarza żyd. (z danej miejscowości lub z innych miejsc).
- 4.4. Biblia (wyd. pol. i hebr.) i kopia Psalmu 137: „Nad rzekami Babilonu...” lub Psalmu 126: „Gdy Pan odmienił los...” powielona dla wszystkich uczestników.
- 4.5. Nagranie audio psalmu po hebrajsku lub innej modlitwy żydowskiej (recytowanej lub śpiewanej).

5. Przebieg lekcji

- 5.1. Przygotowanie sali: mapy, fotografie, daty (na planszach lub napisane na tablicy)
- 5.2. Wprowadzenie bilijne: Jezus i Apostołowie w synagogach – żydowskie korzenie chrześcijańskich miejsc kultu.

Łk 4,16-21a

[Jezus] przyszedł również do Nazaretu, gdzie się wychował. W dzień szabatu udał się swoim zwyczajem do synagogi i powstał, aby czytać. Podano Mu księgę proroka Izajasza. Rozwinąwszy księgę, natrafił na miejsce, gdzie jest napisane: *Duch Pański spoczywa na Mnie (...)* Zwinąwszy księgę oddał słudze i usiadł; a oczy wszystkich w synagodze były w Nim utkwione. Począł więc mówić do nich (...).

J 6.59

To powiedział ucząc w synagodze w Kafarnaum.

Dz 13,14-15

[Paweł i jego towarzysze] przeszli przez Perge do Antiochii Pizydyjskiej, weszli w dzień sobotni do synagogi i usiedli. Po odczytaniu Prawa i Proroków przełożeni synagogi posłali po nich i powiedzieli: „Przemówcie, bracia, jeśli macie jakieś słowo zachęty dla ludu”.

Dz 17,16-17

Czekając na nich w Atenach, Paweł burzył się wewnątrz na widok miasta pełnego bożków. Rozprawiał też w synagodze z Żydami i z „bojącymi się Boga” i codziennie na agorze z tymi, których tam spotykał.

- 5.3. Prezentacja faktów historycznych związanych z pogromem „nocy kryształowej” jak w punkcie 1.1. (grupa 1), podstawowych pojęć dotyczących judaizmu i tradycji żydowskiej jak w punkcie 1.2. (grupa 2), dat upamiętniających Holokaust i judaizm jak we wprowadzeniu p. 1. (grupa 3).
- 5.4. Próba dyskusji o znaczeniu szacunku dla miejsc kultu (nawet w stanie ruiny) i pamięci o miejscach kultu zabudowanych, zagospodarowanych, „niewidocznych”.
- 5.5. Podsumowanie lekcji w postaci wniosków praktycznych dotyczących dalszej pracy nad dokumentacją zniszczonych synagog i cmentarzy żydowskich w mieście, regionie

i zaprogramowania w jakiejś formie oddania hołdu byłym żydowskim mieszkańcom własnej miejscowości.

- 5.6. Modlitwa w formie recytacji wybranego Psalmu: np. 137 (lub 126). Wszyscy czytają z przygotowanych kopii po polsku a następnie słuchają nagrania recytacji po hebrajsku.

6. Uwagi

- 6.1. Aktualność pamięci o „kryształowej nocy” dotyczy głównie terenów Polski zajmowanych przed 1939 r. przez Niemcy (Śląsk, Ziemia Lubuska, Pomorze od Szczecina do Gdańska, Warmia i Mazury). Na pozostałych terenach Polski synagogi były niszczone w czasie działań wojennych 1939 -1945, a także burzone za czasów PRL. Tam jednak, gdzie nie było (?) religijnych struktur żydowskich warto podobnie, jak to prezentuje się w tej lekcji, objąć refleksją i opieką miejsca kościołów katolickich i ewangelickich, cerkwi grekokatolickich i prawosławnych a także wszystkie, nawet zapomniane cmentarze. Taka akcja (program edukacyjny) może nazywać się od biblijnych bohaterów znanych z troski o pogrzeby: „Tobiasz i Magdalena”.
- 6.2. Tam gdzie jest to możliwe warto zaprosić na jedną z lekcji historii lub religii osobę pochodzenia żydowskiego, znającą tradycje religijne i historię miejscowej gminy, lub przedstawiciela żydowskich struktur religijno-kulturalnych. W ten sposób mówienie o tematyce żydowskiej nie będzie jakąś „archeologią” lub egzotyką oderwaną od życia.
- 6.3. Dla szczególnie zainteresowanych warto polecić zapoznanie się ze stronami internetowymi: www.irenasandler.org i www.dzieciholokaustu.com.pl.

7. Aneks bibliograficzny:

Bora Madia A., Monti Amoroso F., *“Żyd naszym bratem...”*. *Chrześcijaństwo w świetle Pism i tradycji hebrajskiej* [podręcznik katechetyczny], Kraków 1998.

Jonca K., *„Noc kryształowa” i casus Herschela Grynszpana*, Wrocław 1992 (=1995).

Siemieński M., *Księga świąt i obyczajów żydowskich*, Warszawa 1993.

Unterman A., *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, Warszawa 1994.

Weksler-Waszkinel R. J., *Zgłębiając tajemnicę Kościoła...*, Kraków 2003.

Opracowano w Koszalinie (sekcja WT US) w 2005 r.
Ks. Henryk Romanik